DRAMALJ I BLIŽA OKOLICA U NOB-i 1941.

Rafe Brozičević i Zvonko Petrinović

Prema pozivu SUBNOR-a općine Crikvenica te zajedničkom dogovoru na znanstvenom skupu 18. prosinca 1976. i skupu koji je održan na inicijativu općinskoga komiteta SKH u Crikvenici u svibnju 1977. dogovoreno je da se za prvi broj Vinodolskog zbornika uz ostale teme obrade najznačajniji događaji i revolucionarna djelatnost našeg mjesta kao integralni dio djelatnosti vinodolskih komunista i razvoja NOB-e u našem kraju. Radi boljeg pregleda i potpunije obrade sjedinjena su dva referata, i to izlaganje dra Zvonka Petrinovića i Rafa Brozičevića u jedinstveni prikaz.

Uza sva nastojanja da se dobije sveobuhvatni pregled vrlo je teško cjelovito i sveobuhvatno prikazati sve detalje iz rada organizacije KPJ i SKOJ-a u našem kraju, prije svega što mnogi sudionici nisu više u životu, a kod mnogih su s obzirom na poodmaklo vrijeme sjećanja ponekad nepotpuna. No ipak događaji iz tih vremena nisu nedostižni. Organizaciju, ljude i događaje treba što realnije shvatiti, identificirati i prikazati kako bi ovo iskustvo i materijali što bolje poslužili omladini i mlađim naraštajima koji će dalje razvijati samoupravno socijalističko društvo i sigurno premašiti rezultate naše generacije. Uz evociranja 35. godišnjice ustanka i 40. godišnjice dolaska druga Tita na čelo KPJ ovi materijali neka posluže i daljnjem unapređenju koncepcije općenarodne obrane u bazi.

Autori se unaprijed ispričavaju ako se potkrala poneka greška ili je ispušten koji od detalja. Osim toga napominjemo da se u ovom materijalu obrađuje 1941. godina, a razdoblje od 1942. dalje bit će predmet obrade budućih radova.

No osim određenog razdoblja valja uvodno spomenuti i ovo:

RADNIČKI POKRET

Slično kao i u ostalim mjestima Hrvatskog primorja odnosno Vinodola, socijalističke ideje prodiru među radništvo i ostalo stanovništvo našeg mjesta još prije prvog svjetskog rata. Naši radnici odlazili su na rad izvan svojih mjesta u veće gradove ili u inozemstvo. Pojedini rad-

nici na sezonskom radu upoznavaju socijalistički pokret pa po povratku prenose socijalističke ideje u svoja mjesta. Te pojave karakteristične su poslije oktobarske revolucije (1917) i nakon sloma Austro-Ugarske te stvaranja bivše jugoslavenske države. Od tada djeluju i organizacije socijalističke radničke partije Jugoslavije. I u našem mjestu, naročito u zimskim razdobljima kada su se radnici vraćali svojim kućama, počeli su buditi napredne misli. Među prvima isticali su se Anton Blašković, Josip Jurić (zvani Elere), Anton Domijan (Fabin), Anton Blažić, Josip Pilaš (zvani Pepo), Stjepan Klanfar i drugi.

Velika bijeda, besposlica, nenarodni režimi imali su utjecaj da se radni narod sve više organizira. Već tada su bivše vlasti počele s pretresima po kućama pojedinaca koji su bili obilježeni kao komunisti. To se događalo već 1927. Iskusniji radnici govorili su među mještanima kako treba da bude organiziran svaki radnik jer će tako lakše doći do svojih prava. Upućivali su ih da treba stvoriti partiju i sindikat i organizirano se boriti za svoja prava. Nešto kasnije u našem mjestu organizirana je HSS, a k tome i Orjuna. Često su poslodavci prisiljavali zaposlene radnike da glasuju za stranke koje su zastupali poslodavci.

Bili su teški uvjeti za rad u radničkom pokretu. Međutim, naši su se pojedinci, a preko njih i šire mase tada povezale s drugim susjednim mjestima koja su već tada bila bolje organizirana. Tako smo od njih prenosili iskustva u naše mjesto.

Uoči drugog svjetskog rata putem direktnih veza i dogovora pojedinih drugova, naročito Rafa Brozičevića i Zvonka Petrinovića, u naše mjesto češće su dolazili organizirani drugovi iz susjednih mjesta i partijskih foruma.

Iz Bribira su dolazili Tomo Strizić, Blaž Kalafatić, Stjepan Brozičević, iz Crikvenice Ivan Brozičević, iz Sušaka Rade Šupić, sekretar OK KPH; oni su iznosili svoja iskustva i predlagali zajedničke akcije.

Kako se rat približavao našim granicama, narod je sa zebnjom gledao na budućnost, iako je bilo pojedinaca koji su olako ocjenjivali situaciju; većina je osjetila veliku opasnost od fašizma i potrebu za informacijama i dogovaranjem.

MASOVNI RAD S MJEŠTANIMA
NARODNA ČITAONICA DRAMALJ

U razvijanju masovnijeg političkog rada naročito u Dramlju, Crikvenici, Selcima i Bribiru pozitivan utjecaj imale su narodne čitaonice (ili Knjižnica u Selcima). Čitaonice su tada u nas bile masovne forme rada koju po masovnosti možemo usporediti s današnjim mjesnim organizacijama Socijalističkog saveza ili s turističkim društvima.

Inicijativom naprednih mještana, a uz pomoć drugova iz Bribira i Crikvenice organizirana je 1939. Narodna čitaonica u Dramlju. U organiziranju čitaonice u Dramlju obišla se svaka kuća radi učlanjivanja i novčanih priloga te upoznavanja s programom rada. (Obilazak svih kuća izvršili su omladinci Vence Car, Ivan Mužević, Milivoj Manestar i Zvonko Petrinović.)

Prilikom osnivanja Narodne čitaonice u Sv. Jeleni (danas Dramlju) drug Strizić nam je pomogao savjetima. Rafi Brozičeviću i Zvonku Petrinoviću dao je prijepis pravila Bribirske čitaonice. Ivan Brozičević dao nam je pravila Crikveničke čitaonice. Ivan Domijan, Rafo Brozičević, Zvonko Petrinović, Ivo Domijan i Milivoj Manestar sastavili su pravila novoosnovane čitaonice, koristeći se pri tom pravilima Bribirske čitaonice koja su bila stara, i Crikveničke čitaonice koja su bila novijeg datuma. Pravila smo priložili uz molbu za registraciju i odobrenje rada. Odobrenje smo uz teškoće ipak dobili, iako je tadašnji poslanik HSS Franjo Borić oštro zaprijetio da je čitaonica brlog komunističke omladine, te da će svi članovi čitaonice završiti u zatvoru ako se ne poprave.

Na sastanku upravnog odbora čitaonice u sastavu: Ivan Domijan, šofer, predsjednik, Zvonko Petrinović potpredsjednik, Milivoj Manestar tajnik, Ivo Domijan blagajnik te članovi upravnog odbora Rafo Brozičević, Josip Car (Franjin), Miro Blažić, Albin Domijan, Rude Pilaš, Vence Blažić i još nekoliko drugova dogovoreno je da se na sastanke čitaonice ili na društvenu zabavu pozovu: iz Bribira Strizić i Kalafatić, iz Crikvenice Brozičević i Briški, iz Selaca I. Jeličić i V. Lončarić, iz Grižana Luka Marušić i dr. — kako bi nam prenijeli vlastita iskustva i kako bismo uspostavili još tješnju i trajniju suradnju.*

Drug Strizić se odazvao pozivu i prije zabave razradili smo program gdje je predviđen njegov pozdravni govor, rasporedili smo zadatke, a najteže je bilo — kako pasivizirati žandare, odnosno pandure, da li ih opiti ili odvesti u kuhinju narodnog doma na večeru dok bude Strizić govorio. U ime vlasti prisustovala su dva žandara i općinski pandur. Oko 21 sat drug Tomo je održao govor. On je u početku istakao uspjeh Narodne čitaonice koja je na samom startu okupila 130 članova. Zatim je ponudio pomoć Bribirske čitaonice materijalom za čitaonicu (štampa, knjige). Tražio je da Narodna čitaonica dobije još istaknutije mjesto u širenju naprednih misli i okupljanju što većeg broja mještana.

Isticao je potrebu zbližavanja i stvaranja suradnje čvrste mreže čitaonica u Hrvatskom primorju. Zatim je govorio o političkoj situaciji u svijetu i u nas. Jasno je upozoravao na opasnost od fašizma. Upozorio je da ćemo lakše snositi težinu i sve nedaće ako budemo složni i jedinstveni. Govor je prekidan aplauzima i s nekoliko uzvika SSSR-u, Staljinu i KPJ, o čemu je od Kotarskog načelstva vođena istraga. Kako je u to vrijeme partijski rad i rad SKOJ-a bio prilično konspirativan, javno nastupanje druga Strizića djelovalo je vrlo pozitivno. U zimi 1940/1941. zabranjen je od tadašnjih vlasti rad Narodne čitaonice u Sv. Jeleni. Trebalo je odmah nastaviti rad na drugi način. Tada osnivamo sportski klub »Mornar« gdje se intenzivno politički radi s omladinom. Tu je postojao upravni odbor. Predsjednik Rafe Brozičević, Ivan Domijan tajnik i Ljubo Domijan blagajnik, članovi

---

* Iz originalnog zapisnika što ga je vodio M. Manestar.

braća Franjo i Josip Manestar, Rudo Pilaš Ivanov, Miro Blažić i drugi. Sportske priredbe u mjestima od Sušaka do Senja korištene su za zbližavanje s omladinom ostalih mjesta i za masovniji politički rad.

Druga značajna masovna akcija bila je pomoć za španjolske borce logoraše u Francuskoj. U našem mjestu Dramlju sakupljeno je, između ostalog. 12 pari vunenih čarapa, jedno odijelo, više kilograma suhe hrane i drugo. To je predano preko Bribira (Strizić, Kalafatić, Broziče-vić, Petrinović). Oko 10 omladinaca iz Dramlja sudjelovalo je u demonstracijama i u razbijanju automobila s njemačkom registracijom u Crikvenici povodom upada Nijemaca u Čehoslovačku. Jedan sudionik iz Dramlja bio je aktivan u sušačkim demonstracijama nekoliko dana prije.

RAD KPJ I SKOJ-a U ŠKOLAMA

Zidarska škola za građevinske poslovođe bila je jedan od centara aktivnosti omladine i SKOJ-a. Nakon sporazuma Cvetković-Maček HSS postaje sve agresivnija, organizira poluvojničku organizaciju, zaštitu i dr. Tada su Strizić, Jeličić, Rade Šupić i Brozičević sugerirali da SKOJ i omladina zidarske škole pokrene neku masovnu političku akciju. Iskoristili smo priliku povodom smjene rukovodstva u školi od strane HSS. Naime, iako su štrajk kao akciju prihvatili svi polaznici škole, posebno drugovi iz Bribira, Selaca, Grižana i drugih mjesta, u Dramlju je sastavljen plan štrajka učenika, a u Crikvenici realiziran. Tada se povorka štrajkaša — učenika, tri kompletna razreda, kretala ulicama Crikvenice, uzvikujući revolucionarne parole SSSR-u, Staljinu, KPJ, protiv mjera HSS. Na zahtjev tadašnjeg poslanika HSS-a Franje Borića odmah je obaviještena »banska vlast« u Zagrebu o štrajku što su ga pokrenuli komunisti, pa je bila potrebna hitna intervencija. Ban banovine Hrvatske zadužuje svog predstavnika, savjetnika dra inž. Anta Frankovića za slučaj štrajka u Crikvenici. Zadatak mu je bio da se uguši svaki novi pokušaj te da se isključe iz škole pokretači štrajka. U štrajku su sudjelovali svi polaznici I, II i III razreda. Štrajkom je rukovodio odbor: predsjednik Zvonko Petrinović, članovi odbora: Josip Franović, Milivoj Manestar, Valentin Lončarić, Miško Krajač i Mile Doričić. Prilikom istrage tadanje banske uprave i kotara, iako su utvrdili odgovorne aktiviste, do isključivanja nije došlo, zahvaljujući držanju ostalih učenika i njihovoj prijetnji da će ponovo proglasiti štrajk ako dođe do isključenja iz škole.

U zidarskoj školi pružili su veliku pomoć u radu progresivni nastavnici Ivan Jeličić, Miro Blažić i Vinko Antić. Od njih, a naročito od Jeličića koji je bio član KP, dobivali smo instrukcije i direktive. Prema tadašnjoj izjavi druga Šupića štrajk je od rukovodstva KPH u Sušaku pozitivno ocijenjen s jakim utjecajem na omladinu i starije. To je bila vrlo značajna akcija školske godine 1939/40.

I u višim razredima Građanske škole u Crikvenici prorađivan je odgovarajući ilegalni materijal. Sve do 1941. omladincima, među njima Milovanu Muževiću i Vilimu Gašparoviću iz Triblja koji je 1941. strije-

ljan u Zagrebu od ustaša, Dušanu Petrinoviću i Ivanu Perhatu davali smo da raspačavaju agitaciono-propagandni materijal u školi i da pripreme buduće skojevce. Omladinske veze imali smo i u stručnoj produžnoj školi u Crikvenici. Tu su se isticali kao napredni omladinci Nikica Kostrenčić, Dušan Cvetić, Tićac, Marijan Car Grk, Nikola Jurinčić Barin i drugi. U našem mjestu je putem omladine 1939/40. prodano 50 značaka povodom godišnjice M. Gorkog, razglednica »Sretno djetinjstvo u SSSR-u« 70 komada i veći broj novina, letaka, proglasa i dr.

RAD KPJ I SKOJ-a NA GRADILIŠTIMA I VEZA S OK KPJ SUŠAK

Gradnja »jadranske ceste« kroz obalna mjesta utjecala je na intenzivniju antifašističku i sindikalnu aktivnost. Naime, otvaranjem toga gradilišta na terenu se pojavio veći broj stranih i domaćih radnika. Partija i SKOJ imali su svoje aktiviste na samom gradilištu koje se protezalo od Novoga do Bakra, a Dramalj je bio negdje u sredini trase. Tu su se našli zaposleni za duže ili kraće vrijeme Ivo Brozičević, Fabijan Antonić, Vlado Car, Rade Šupić, Zvonko Petrinović i drugi. Uz pomoć jednog dijela revolucionarnih radnika na gradilištu ceste izvedeno je nekoliko akcija kao što je štrajk, zatim akcije i pobune prilikom isplate i sl. Na tom gradilištu cirkulirao je sav dostupni partijsko-propagandni materijal. No i prije toga u Crikvenici je bilo nekoliko akcija i štrajkova. U cijelom Vinodolu bilo je štrajkova, a pogotovu u Selcima, Bribiru i Crikvenici, gdje je zastupana i omladina našeg mjesta, što se napose odrazilo u štrajku ugostiteljskog osoblja u ljetu 1937. u Crikvenici. Već tada su izvikivali parole »Tražimo hljeba i rada«, »Slobodu zbora i dogovora«, »Dolje fašizam«, »Tražimo savez sa SSSR-om« itd.

Aktivisti iz našeg mjesta imali su stalnu vezu i s drugovima na gradilištu BEP-a, odnosno DEP-a u Triblju.

Tako su gradilišta jadranske ceste i BEP, odnosno DEP Tribalj postala značajne jezgre za partijsko-sindikalnu aktivnost.

Na mnogim zajedničkim sastancima 1940. 1941, kada su ponekad dolazili neki drugovi izvan naših mjesta kao što je Rade Šupić i dr. davane su direktive za rad, a one su se prenosile u njihova mjesta i praktički primjenjivale, međutim, analiziran je vlastiti rad i iskustva sa strane. Na poziv Tome Strizića, Rafe Brozičević prisustvovao je početkom 1941. sastanku s R. Končarom. Končar je obrazložio političku situaciju i dao upute kako treba da radimo, uz pojačan politički utjecaj i potrebu da se narodu objašnjava situacija u svijetu i u zemlji. Sastanku prisustvuje Rade Šupić, sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje, Ivan Jeličić, Vjekoslav Lončarić, Adrija Kršul, Tomo Strizić, Josip Skočilić, Josip Tonković, Blaž Kalafatić, Ivan Brozičević i Rafa Brozičević. Nakon ovih sastanaka održan je sastanak u Sv. Jeleni u predjelu »Veprenica pod skorušvom« gdje su prenesene ove direktive sa spomnutog

sastanka. Na tom sastanku bili su prisutni Josip Car, Rudo Pilaš, Vence Blažić i još neki drugovi.

Direktna veza s partijskim organizacijama postojala je s oscilacijama u ostalim mjestima općine i OK KPH Sušak. Petrinović je povezao Radu Šupića s Ivanom Brozičevićem u Crikvenici i s Rafom Brozičevićem u Dramlju. Dramalj, Selca i Bribir imali su direktnu vezu s OK KPH putem sekretara Rada Šupića. Iako su postojale i druge veze, ovo je bila za naše mjesto kontinuirana povezanost, prilično dobra za one prilike. Tada je u naše mjesto stizao gotovo sav partijski i propagandni materijal. Ta veza bila je intenzivnija kada su Rade Šupić, Zvonko Petrinović i Juraj Juričić iz Drivenika te Justić, tesar iz Resike, zajedno radili na gradilištu tvornice papira u Sušaku. Petrinović i Juričić donosili su biciklima iz Sušaka materijal na teren. Prema sjećanju Z. Petrinovića iz našeg mjesta na zajedničkim sastancima s drugovima iz ostalih mjesta tadašnjega kotara u šumi iznad Selaca, prvi puta 1939, a drugi put prije ustanka, sudjelovali su Rafa Brozičević i Zvonko Petrinović. Prvim sastankom rukovodio je drug Luka Vinketa kojega je dočekao na crikveničkoj obali Petrinović i odveo iznad Selaca kamo je došao veći broj drugova, a među njima Strizić, Ivan Brozičević, Rafa Brozičević, Jeličić, Skočilić-Kurilo, V. Lončarić i dr. Drug Vinketa govorio je o međunarodnoj političkoj situaciji i o aktualnim zadacima u nas. Drugom sastanku prisustvovao je Rade Šupić. Rade Šupić je više puta obilazio teren, a ponekad se zadržavao i po desetak dana.

Petrinović se sjeća pisma koje je primio od Rada Šupića, gdje je on poimence inzistirao da na sastanak dođu Strizić, Jeličić i još neki drugovi. Tih sastanaka bilo je više. Prema sjećanju Rafa Brozičevića na naš teren došao je Tomo Strizić i njegov pratilac Ivan Šverko kada je 1941. održan masovni sastanak kod Markaci u Lokvici. Tada je dao mnoge upute za rad, a prisustvovali su mnogi naši mještani. Na tom sastanku Tomo je govorio o političkoj situaciji i o zadacima koji stoje pred nama. Nakon temeljite rasprave o situaciji mi smo nastavili rad na našem terenu sve intenzivnije tako da smo od našeg naroda dobili punu potporu. Preko našeg terena organizirano je prebacivanje u šumu drugova koji su dolazili izvana. Brozičević se ne sjeća svih imena, ali je 1942. dočekivao u Crikvenici Anku Berus koja je došla iz Splita i predao je kuriru Strahinji Pilašu koji ju je pratio do Markaci, a Rudo Pilaš u šumu. Kako su Židovi bili zlostavljani od ustaša, mnogi od njih prebačeni su preko naše veze u šumu, odnosno u partizane.

Zatim je u prvim danima nakon sastanka u Jesenovi uspostavljena veza između otoka Krka i Sv. Jelene čamcima koja je čitav rat dobro funkcionirala. Ovom se vezom osim boraca kasnije od 1942. prenosila hrana, lijekovi i oružje za partizane. Najviše se radilo noću, kako to ne bi neprijatelj primijetio. Veza je bila stalna. Za Krk su radili Barbarić i Šamanić, Nikola Dunato, Žic, Josip Car Carić i dr., a s naše strane osim partijske organizacije drugarice i drugovi najčešće iz Lokvica, Manestri i Kačjaka. Od jeseni 1941. potpuno i redovno je održavana veza Krk — kopno sa prelazom Kačjaka i Dramlja i dalje na trasi Manestri

— Stranče — Tribalj. Iz Triblja dalje za šumu održavana je veza putem lokalnih organizacija. Od Krka za ostale otoke veza je uspostavljena nešto kasnije.

SURADNJA ORGANIZACIJE KP DRAMALJ SA SUSJEDNIM ORGANIZACIJAMA

Već je naglašena direktna veza sa sušačkom organizacijom putem Rada Šupića. Zatim su opisani detalji suradnje s organizacijom iz Bribira s kojom su članovi KP iz Dramlja imali najviše dogovaranja. Međutim, dobra suradnja postojala je i s organizacijom i pojedincima iz Crikvenice. Ovdje valja spomenuti da su članovi KP iz Dramlja u jesen 1941. pomogli osnivanje informativno-kurirskog punkta putem braće Brozičević, gostionica »Šangaj« u Crikvenici. Tu suradnju ostvarili su pojedini članovi KP i omladina direktnim povezivanjem, o čemu je također već rečeno. S organizacijom Selaca također smo imali dobre direktne veze 1941. i prije, a posebno putem pojedinaca iz zidarske škole (Jeličić-Petrinović).

Prema sjećanju Zvonka Petrinovića 1941. godine u Jadranovu (Sv. Jakov Šiljevica) nije postojala partijska ni skojevska organizacija, međutim, u Jadranovo smo simpatizerima antifašistima dostavljali 1940. i 1941. sve materijale i štampu, sastajali se i za vrijeme akcija i od njih sakupljali sredstva. Činjenica je da su radnici i zidari Jadranova uglavnom radili u Sušaku, a manji broj na gradnji jadranske ceste. Gotovo svi radnici iz Jadranova bili su članovi URS-ovih sindikata, a četvorica su bili rukovodioci sindikalnih platiša. Od antifašista i simpatizera već u 1942. stvara se partijska i skojevska organizacija, organizacija AFŽ-a i NOO iz kojih su izrasli mnogi dobri kadrovi i borci, što će se obrađivati u narednim materijalima.

S organizacijom iz Šmrike i Kraljevice imali smo veze i dogovaranja putem Z. Petrinovića koji je bio zaposlen na gradilištu jadranske ceste i direktno je surađivao s članovima KP i SKOJ-a s toga područja. To su bili Mirko Šantić, Lojzo Turina, Vlado Guzović, File Pavešić Mali, Nikola Turina, Slavko Polić, Vlado Kocijan, Viktor Mrkotić, Vito Burić, Pajo Lakovčić i dr. U Driveniku 1941. nije postojala organizacija KP, ali smo imali vezu s pojednim drugovima. Tako je već otprije postojala suradnja Petrinović — Juraj Juričić, Živko Klarić, Jura Čandrl ,Mate Domijan, Stjepan Domijan, Marica Vunić, Ivan Bakarčić, Božo Jurčić i Delfa Juričić i drugi. Preko mlina u Driveniku, a dalje pretpostavljamo vezom Šverko Tribalj upućena je 1941. pisaća mašina za drugove u šumi iz Klanfari. S Grižanima je veza održavana putem Luke Marušića. Valja napomenuti da iako 1940. i 1941. nismo imali KK KPH, suradnja i dogovaranja organizacija i pojedinaca postojali su zahvaljujući u prvom redu inicijativi domaćih kadrova. Više takvih inicijativa dao je pok. Strizić, ponekad Šupić, ponekad Ive Jeličić ili Ivan Brozičević, a ponekad smo i sami zahtijevali sastanke i dogovore.

ORGANIZIRANI RAD KP NA PRIPREMI ORUŽANE BORBE

Kako je poznato, stavovi nakon sastanka partijskog aktiva s R. Končarom početkom 1941. prenijeti su na aktiviste u Dramlju. Isto tako prenijeti su zaključci sa sastanka u Jesenovi. Sve je to utjecalo na intenzivniji rad. Međutim, koliko je god pomoć drugova izvana bila dragocjena, ona je samo spojena s vlastitim inicijativama mogla dati rezultate. Želimo naglasiti da se nije čekalo samo na direktive već je rad organiziran prema mogućnostima, znanju i iskustvu članova KP iz ovoga mjesta.

Prvi dan nakon okupacije od Talijana boravio je R. Šupić u Klanfanarima kod Petrinovića i u Dramlju kod R. Brozičevića gdje su izmijenjene informacije i postignut dogovor o radu. Tada se radilo na pripremama naroda za očekivani rat. Objašnjavanje situacije i razvoja događaja bila je svakodnevna zadaća. Raspravljalo se o primanju novih članova, ali se ipak malo sektašilo. Međutim, kandidata KP okupljeno je šest, o čemu će se dati pregled. Nakon talijanske okupacije uvjeti su se znatno izmijenili, veze su trenutno bile poremećene, kretanje ograničeno, ali se ipak intenzivno radilo. Nakon napada na SSSR i općih direktiva i zaključaka sa spomenutih sastanaka pristupilo se mnogim praktičnim akcijama. Sakupljalo se i pohranjivalo oružje bivše vojske po tavanima i starim kućama. Zajedničko sakupljanje na jednom mjestu nije postojalo, iako su omladinci u Vozu čak ronili za puškama koje su u more bacali bivši mornari. Sakupljeno je oko 60 kg eksploziva s ceste Šmrika (Z. Petrinović). Poslat je jedan borac u partizane (R. Mužević). Vrlo intenzivno agitiralo se među talijanskim vojnicima od kojih se počelo tražiti lijekove, odjeću i oružje. Materijal je čak djelomično i razmnožavan na talijanskom jeziku u Dramlju. Veći broj omladine pripremljen je za SKOJ, KP i za stupanje u partizane, što je nakon priprema već u 1941. realizirano 1942. Okupator je pretresao kuće za njih sumnjivih osoba, i to kod Z. Petrinovića ,B. Brozičevića, K. Domijana, B. Domijana i dr. Represalije su bile vrlo oštre. Organizacija KP u Dramlju 1941. je proširila svoju djelatnost u skladu s novonastalom situacijom. Prilagođivanje na nove uvjete kao što su okupacija zemlje, pripreme za ustanak pa sam razvoj revolucionarne borbe, zahtijevalo je mnogo napora i snalažljivosti. Nakon sastanka s R. Končarom vršene su pripreme za oružanu borbu. Intenzivnije se objašnjavalo narodu nastalo stanje. Član ove organizacije Z. Petrinović i omladinac M. Manestar izradili su nacrte žandarmerijske stanice u Crikvenici koje je sa svim podacima o ljudstvu i naoružanju Petrinović predao T. Striziću. Osnovni zadaci bili su: sakupljanje oružja i ekploziva. 1941. je sakupljeno nekoliko pušaka i pištolja, vršeno je spremanje boraca u partizane, priprema novih članova KP i SKOJ-a, pripremanje omladine i čitavog naroda za NOB. Pripremljen je veći broj omladinaca koji su 1942. prešli u šumu. Organizirana je međusobna veza, a posebno veza Dramalj — šuma i Dramalj — Krk. To je već od 1942. glavna veza okružnog karaktera kontinentalnog dijela s otocima

i dijelom Hrvatskog primorja i Dalmacije preko koje su prelazili borci, obavijesti, hrana, lijekovi i oružje. Poslata je u šumu pisaća mašina »Erika« i drugi materijal. Uspostavljeni su kontakti s pojedinim talijanskim vojnicima kojima je dostavljen agitaciono-propagandni materijal i vijesti na talijanskom jeziku. Kontakti s Talijanima dali su više rezultata već u 1942. godini.

Gledajući s današnjeg stajališta i s današnjim iskustvom, moglo se 1941. učiniti i mnogo više, ali za tadašnje prilike uz burne i krvave događaje, neravnopravnu borbu i revoluciju uz ograničena iskustva, nepotpune direktive i ostale teškoće, organizacije KP i SKOJ-a, uz pomoć izvanredno dobrog naroda, naših mještana, smatramo da je odigrana pozitivna uloga već od prvih dana ustanka. To dokazuju mnogobrojni podaci i dokumenti iz kojih je vidljivo koliko je naše mjesto dalo boraca, koliko kadrova u kotarske i okružne komitete KP i SKOJ-a, mnoge oficire i ostale kadrove za NOO-e i druge revolucionarne ustanove, a tako i pomoć u druge krajeve zemlje.

Rafe Brozičević se sjeća akcije oko spašavanja Rada Šupića u jesen 1941. kada je došao da održi sastanak u Crikvenici u gostionici »Šangaj«. Brozičević je pratio Šupića do određenog mjesta i po njegovu naređenju otišao u Selca obavijestiti drugove da dođu sutradan na sastanak u Crikvenicu. Međutim, navečer u gostionicu su došli ustaški logornik Vlado Vukelić Kapo i Mihovil Jurinčić, a vani je čekala policija i karabinijeri. Ustaše su Šupića legitimirale, ali nije imao ispravnu propusnicu pa su ga uhapsili. Kad je došao na ulicu, tamo su ga predali karabinijerima, ali je Rade izvadio pištolj, počeo pucati i pobjegao je. Negdje u zoru oko tri sata došao je Brozičeviću u Dramalj. Upozoren da ne pali svjetlo, Brozičević je otvorio, a Šupić je zamolio da ga odvede na sigurno mjesto. Brozičević je osigurao Šupiću odjeću i otpremio ga u Trnovac u šumicu, a istovremeno obavijestio neke drugove. Od Brozičevića obaviješteni su u Crikvenici i Selcima putem Mata Kršula da se u »Šangaju« neće održati sastanak, nego u Sv. Jeleni gdje je sastanak i održan. Iste večeri otišao je Rade Šupić prema Sušaku. Strijeljan je od Talijana 12. srpnja 1942. u Orehovici kraj Sušaka.

Na naš teren dolazio je Josip Đerđa početkom 1942. radi osnivanja NOO. Preko Dramlja povezan je s drugovima iz Crikvenice, tako da je s Crikvenicom naša veza bila stalna i dobro organizirana. Imali smo vezu s pok. Andresom, starijim članom KP. On je bio prijevoznik robe za Plase i preko njega je išla razna roba za partizane, a dostavljao je pošiljke Brozičeviću čija je kuća bila u neposrednoj blizini ceste, pa se u noći moglo odmah prebacivati u Lokvicu i dalje u šumu. Na vezama i u samom radu u Crikvenici aktivno je radio Josip Car Franjin.

Povodom proslave oktobarske revolucije u studenom 1941. u našem mjestu i široj okolini bila je organizirana jedinstvena akcija s određenim vremenom. Ovom je akcijom rukovodila partija.

Materijal za proslavu kao što su petokrake zvijezde, naljepnice s parolom »Smrt fašizmu — Sloboda narodu« i posebno tekstualni dio ma-

terijala dobili su Rafa Brozičević i Zvonko Petrinović od V. Bubnja u Crikvenici. Petrinović je dao materijale Ljubomiru Caru i Tomiću Manestru koji su na šest istaknutih javnih mjesta nalijepili zvijezde s parolama, a tekstualni dio ubacivali na ulazna vrata stambenih kuća. Brozičević je dao dio materijala Vencu Blažiću i još nekim omladincima koji su također dijelili materijale. U Crikvenici je taj zadatak, osim ostalih, obavila grupa S. Manestar, V. Gašparović, Lj. Stipanić i još neki drugovi. Petrinović je bio zadužen i za teren od Dramlja do Kraljevice gdje je zadatak potpuno izvršen. Materijal je raspačan i među talijanske vojnike i njima je dat i tekstualni dio na talijanskom jeziku, što je imalo značajan odjek, pa su karabinijeri nekoliko dana tražili i ispitivali po čitavom mjestu kako bi pronašli »subverzivne elemente«. Kako je grupa omladinaca u Kraljevici i Šmriki hapšena, stradao je i Z. Petrinović koji je davao direktive grupi iz Kraljevice i Šmrike i planirao neke akcije oko paljenja rezervoara benzina na prostoru »Oštro«, pa je u studenom uhapšen i suđen od vojnog suda II talijanske armije.

Nakon ovog razdoblja i raznih akcija počeo je početkom 1942. sve žešći teror okupatora, tako da je nekoliko mještana uhapšeno i otpremljeno u logore.

ORGANIZACIJA KPH 1941. U DRAMLJU

U Dramlju smo imali 1941. organizaciju od četiri člana: Rafo Brozičević, Josip Car Franjin, Rude Pilaš i Zvonko Petrinović.

Brozičević, Car i Pilaš pripadali su stalno teritorijalnoj organizaciji. Petrinović je jedno vrijeme bio na radu na gradilištu ceste i povremeno povezan na gradilištu i u mjestu. Organizacija se nije strogo pridržavala statutarnih oblika, ali je djelovala tako da je rad usmjeravan na praktičnu realizaciju osnovnih zaključaka. Tada je dužnost sekretara vršio Brozičević koji je držao veze posebno s organizacijom iz Bribira i vodio brigu o ostalim zadacima, u prvom redu o pripremama za oružanu borbu. Josip Car bio je jedno vrijeme povezan i u Crikvenici, ali on je to shvatio kao rad u partijskom komitetu. Car je osim ostalog radio i na povezivanju, sakupljanju oružja i prikupljanju podataka. Pilaš je bio osim ostalog i realizator veza sa šumom i Krkom, a radio je i na prikupljanju oružja i pripremi omladinaca. Petrinović je radio na gradilištu među radnicima i među omladinom u mjestu. Nabavio je 60 kg eksploziva i održavao direktnu vezu s Radom Šupićem iz Sušaka te organizacijama na terenu. Kandidatsku grupu sačinjavali su: Albin Domijan Matin, Mirko Blažić, Ivan Domijan, šofer, Franjo Domijan, automehaničar, Ivan Blažić, Ivan Antak i Vence Blažić. Svi su primljeni u KP 1942. osim Antaka i Venca Blažića.

Aktivni simpatizeri bili su josip Manestar, stolar, Ljubo Manestar, stolar, Makso Blažić, Andrica Blažić, Danica Jurić, Danica Domijan, Marija Pilaš, Veronika Manestar, Luka Cerović i dr. Valja spomenuti da je u stvari postojao velik broj simpatizera mještana, ali ih tada organizaciono nismo vodili.

SKOJ U DRAMLJU 1941.

Iako nismo imali organizacionih ni statutarnih iskustava, malobrojna skojevska organizacija djelovala je u okviru većeg broja antifašističke omladine koja je pokazivala sve karakteristike napredne borbene omladine. Jedan od prvih skojevskih sastanaka održan je u gostionici Albina Manestra za novogodišnjih praznika 1940/1941. Prisustvovali su Milovan Mužević, tada na radu u Zagrebu, Vilim Gašparović iz Triblja, također na radu u Zagrebu, i Zvonko Pertinović, zaposlen na gradilištu jadranske ceste koji je i sazvao sastanak. Tada su izmijenjene sve informacije i dogovoreno dopisivanje i slanje skojevskog materijala i informacija u oba pravca. Milovan Mužević bio je od polovine 1941. sekretar SKOJ-a u »J. Gredelju«.* Gašparović je 1941. strijeljan od ustaša u Zagrebu. U 1941. djelovalo je u Dramlju pet članova SKOJ-a: Zvonko Petrinović i Stanko Manestar koji je djelovao i u aktivu u Crikvenici kao sekretar zajedno s Vitom Gašparovićem i Lj. Stipanićem i još dva člana. Od studenog 1941. djelovala je skojevska grupa iz zidarske škole u sastavu Strahinja Pilaš, Milovan Domijan i Pero Manestar.

Rad SKOJ-a bio je sličan partijskom radu i orijentacijom na pripreme za borbu te za okupljanje antifašističke omladine i dijelom na rad među talijanskim vojnicima. Od grupe omladinaca koji su se isticali, valja spomenuti ove: Boro Domijan, Krešo Domijan, Ivo Domijan koji je otišao na rad u Zagreb, i braća Anđelko i Tomić Car, Meri i Makso Blažić i dr., koji će biti spomenuti u razradi materijala u 1942. godini.

Na bazi priprema u 1941. godini u 1942. je omasovljen SKOJ. Skojevci su radili na organiziranju boraca i prikupljanju sredstava te na održavanju veza i ostalim akcijama. Mnogi su poznati skojevski rukovodioci u partizanskim jedinicima, KK SKOJ-a i OK SKOJ-a izvan užeg područja ovoga kraja, o čemu će biti govora u naknadnim zapisima.

U daljnjim publikacijama za razdoblje od 1942. dalje bit će realnije razmotreni rezultati rada predratnog razdoblja i 1941. Međutim, i ovdje treba reći da je iz našeg mjesta dalo živote 30 boraca, Njihovi svijetli likovi ostat će u nezaboravnom sjećanju našoj i budućim generacijama. Velik broj naših mještana dobio je visoka priznanja, mnoga odlikovanja, pohvale i nagrade te oficirske činove, a pojedini zaslužni mještani još uvijek čekaju zaslužena priznanja, pa i taj zadatak treba izvršiti. Iz našeg mjesta imamo u životu u 1977. godini četiri nosioca partizanske spomenice 1941, a to su: Rafo Brozičević, Josip Car Franjin, Rajko Mužević i Zvonko Petrinović.

---

* Historija rada i borbe tv. želj. vozila »J. Gredelj«, str. 146.